

gemilerde çalışan kaptanlar hassa reisleri, saray hekimleri hassa tabipleri, saray mimarları hassa mimarları, sarayda görev yapan müezzinler hassa müezzinleri, hükümdarın muhafız askerleri Hassa Ordusu, saray içindeki bahçeler has bahçe ve buralarda çalışanlar hassa bostancıları, Dârüssaâde ağıası ile Harem Daîresi mensuplarından olmayan saray halkının yemeklerinin pişirildiği mutfak ise hassa hârici matbahı adıyla anılırdı.

Bunlardan başka saray mensuplarının çamaşırlarını yıkayanlara câmeşûyân-ı hâssa, tatlı imaliyle uğraşanlara helvacıyân-ı hâssa, saray ekmekçilerine habbâzîn-i hâssa, kiler hizmetilerine kilârcıyân-ı hâssa, hil'at ve elbise dikicilerine hayyâtîn-i hâssa, saray esnafı ve sanatkârlarına ehl-i hiref-i hâssa, sîm sakalar ocağı mensuplarına sîm sakayân-ı hâssa denirdi. Ayrıca yine bu kelimeyle ifade edilen hassa şâtırları, hassa dellâlları, hassa rahtvan ağaları, hassa solakları, hassa voynukları, hassa kul, hassa câriye gibi görevlilerle hassa ambarı, hassa çeltik, hassa çiftlik, hassa karye, hassa kuru gibi tabirler de vardı.

BİBLİYOGRAFYA :

Selânikî, *Tarih* (İpsirli), I, 363; II, 435, 453, 472, 595; *Eyyübî Efendi Kânunnâmesi* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1994, s. 38; Deftardar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, tür.yer.; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 206, 207; a.mlf., *Kapukulu Ocakları*, I, 81, 114, 116, 117, 121, 126, 131, 132, 137, 530, 548; II, 24, 37, 117, 141, 157; a.mlf., *Medhal*, s. 188, 240; a.mlf., *Merkez-Bahriye*, tür.yer.; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, tür.yer.; Barkan, *Kanunlar*, tür.yer.; Spuler, *İran Moğolları*, s. 356; Rycout, tür.yer.; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisâdî ve İctimâî Tarihi*, Ankara 1979, s. 84, 117, 276, 287, 309-310; Sertoğlu, *Tarih Lügati*, s. 143-144; Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilat Kanunnâmesi ve Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", *TD*, sy. 33 (1982), s. 42, 47, 48; a.mlf., "Hassa Ordusunun Temeli; Muallim Bostaniyân-ı Hassa Ocağı, Kuruluşu ve Teşkilâtı", a.e., sy. 34 (1984), s. 347 vd.; Pakalın, I, 750-752, 758-763; Cengiz Orhonlu, "Khâss", *EP* (Fr.) IV, 1127.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

HASSÂF

(الحصاف)

Ebû Bekr Ahmed b. Ömer (Amr) b. Müheyr el-Hassâf eş-Şeybânî (ö. 261/875)

Hanefî âlimi, müctehid.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Seksen yaşlarında vefat ettiğine dair rivayetten hareketle 181 (797) yılı dolaylarında doğduğu söylenebilir.

Ayakkabıcılık yaparak geçimini sağladığından "Hassâf" lakabıyla anılmıştır. Ebû Hanîfe'nin talebelerinden Hasan b. Ziyâd el-Lü'lû'nin talebesi olan babası Ömer b. Müheyr'den fıkıh okudu. Ebû Âsım en-Nebîl, Müsedded b. Müserhed, Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebi, Vâkıdî, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, Ali b. Medîni, Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn, Vehb b. Cerîr ve Ebû Dâvûd et-Tayâlisî gibi âlimlerden hadis rivayet etti. Halife Mu'tez-Billâh zamanında (866-869) bir süre kadılık yapan Hassâf, Mühtedî-Billâh'ın da (869-870) iltifatına mazhar oldu ve onun adına haraca dair bir eser kaleme aldı. Ancak halifenin vefatı üzerine Hassâf'ın evi yağmalandı ve bu eserle birlikte hac menâsiki-ne dair bir başka kitabı da diğerleri arasında yok edildi. Bundan sonra inzivaya çekilip ilimle meşgul olan Hassâf Bağdat'ta vefat etti.

Müteahhirîn Hanefî âlimlerinin önde gelenlerinden ve kendi zamanında Irak fıkıh ekolünün (ehl-i re'y) güçlü temsilcilerinden biri olan Hassâf, Ebû Hanîfe ve talebelerinin görüşlerini değerlendirek bunlar arasında tercih yaptığı gibi hükmü hakkında bu imamlardan rivayet bulunmayan konularda da ichtihad edirdi. Bu sebeple Şemsüleimme el-Halvânî kendisinden büyük bir âlim diye söz etmiş, Kemalpaşazâde yaptığı fukaha tasnifinde onu meselede müctehidlerden saymıştır. Hassâf, mezhep fikhına dair genel kitaplar yerine fikhın belli konularıyla ilgili eserler kaleme almış, kendi sahalarında ilk eserler arasında yer alan bu çalışmalarla Hanefî literatürünün oluşmasına büyük katkıda bulunmuştur.

Eserleri. 1. *Edebü'l-kâdî**. Hanefî mezhebinde muhakeme usulüne dair günümüze ulaştığı bilinen ilk eserdir. Hakkında ondan fazla şerh yazılmış olup (*Keşfü'z-zunûn*, I, 46-47; Sezgin, I, 437-438) bunlardan özellikle Cessâs (nşr. Ferhât Ziyâde, Kahire 1979; nşr. Es'ad Trabzûnî el-Hüseynî, Kahire 1400/1980) ve Sadrüşşehîd'in (nşr. Muhyî Hilâl es-Serhân, I-IV, Bağdat 1397-1398/1977-1978; nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî ve Ebû Bekir Muhammed el-Hâşimî, Beyrut 1414/1994) şerhleri önemlidir. Abdülvehhab Öztürk Hassâf ve bu eseri üzerinde bir doktora çalışması yapmıştır (bk. bibl.). 2. *Ahkâmü'l-vaqî* (*Ahkâmü'l-evkâf*) (Kahire 1322). Çağdaşı Hilâl er-Re'y'in aynı adı taşıyan eseriyle birlikte sahasının klasik-

leşmiş kitapları arasında yer alır. Hanefî âlimlerinden Nâsihî, Cemâleddin el-Konevî ve Burhâneddin et-Trablusî bu iki eseri cem' ve ihtisar etmişlerdir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 21, 80; Sezgin, I, 435-437). Trablusî, Hassâf'ın eserini ihtisar edip Hilâl'in eserinden ilâveler yapmak suretiyle *el-İs'âf fî ahkâmi'l-evkâf* adlı kitabını kaleme almıştır (Bulak 1292; Kahire 1320). 3. *Kitâbü'l-Hiyel* (Kahire 1316; nşr. J. Schacht, Hannover 1923). Bazı yasak fiillerin şekil bakımından hukuka uygun olan muameleler vasıta kılınarak işlenmesini konu alır. 4. *Kitâbü'n-Nafa-kât*. Sadrüşşehîd'in şerhiyle birlikte basılmıştır (Haydarâbâd 1349; nşr. Ruhi Özcan, bk. bibl.; nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî, Beyrut 1404/1984). 5. *Kitâbü'r-Rı-dâ'*. Süt kardeşliğiyle ilgili hükümlere dairdir. Bilinen tek yazma nüshası Murad Molla Kütüphanesi'nde bulunan eser (nr. 731/4, vr. 94^b-120^a), bu nüshası esas alınarak Sadettin Kalpakçı tarafından neşre hazırlanmıştır (bk. bibl.).

Hassâf'ın kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *eş-Şürûtü'l-kebir*, *eş-Şürûtü's-şagîr*, *el-Mehâdir* ve *s-sicillât*, *Kitâbü'l-İkâle*, *Kitâbü'l-Harâc*, *el-Menâsik*, *Kitâbü'l-Âşîr* ve *ahkâmühû*, *Kitâbü Zer'îl-Ka'be* ve *l-mes-cid* ve *l-kabr*, *Kitâbü'l-Veşâyâ*, *Kitâbü İkrârî'l-verese ba'zühum li-ba'z*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 259; Hüseyin b. Ali es-Saymerî, *Ahbârü Ebî Hanîfe ve aşâbih*, Haydarâbâd 1394/1974, s. 158; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIII, 123-124; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 261-280*, s. 87-88; Safedî, *el-Vâfi*, VII, 266-267; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, I, 230-232; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-te-râcim*, s. 7; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 276-277; Temimî, *eş-Şabakâtü's-seniyye*, I, 418-419; *Keşfü'z-zunûn*, I, 21, 46-47, 80, 695, 1046, 1395, 1400; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 7, 29-30; a.mlf., *en-Nâfi'u'l-kebir* (Şeybânî, *el-Câmi'u's-şagîr* içinde), Beyrut 1406/1986, s. 8, 10; Serkîs, *Mu'cem*, I, 824; Sezgin, *GAS*, I, 435-438; M. Zâhid el-Kevserî, *Hüsnü't-tekkâdî fî sireti'l-İmâm Ebî Yûsuf el-Kâdî*, Humus 1388/1968, s. 103, 109; Sadeddin Kalpakçı, *Hassâf: Hayatı, Eserleri ve er-Ridâ Adlı Eserinin Tahkiki* (mezuniyet tezi, 1976, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi); Ruhi Özcan, "Husâmu Şehîd'in Şerhiyle İmam el-Hassâf'ın En-nafakât Kitabı", *İslâmî İlimler Fakültesi, Prof. Dr. M. Tayyib Okic Armağanı*, Ankara 1978, s. 171-224; Abdülvehhab Öztürk, *İslâm Hukukunda el-Hassâf'ın Yeri ve Edebü'l-Kâdî Adlı Eseri* (doktora tezi, 1982, AÜ İlahiyat Fakültesi); Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 28-29.

ABDÜLVEHAB ÖZTÜRK